

МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ УТРИМАННЯ ВИХОВАНЦІВ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Бідун Юрій Володимирович

вчитель історії Новосіклівського академічного ліцею «Ерудит», м. Київ

bidun1992@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9155-8004>

***Анотація.** У науковій статті йдеться про особливості матеріального утримання учнів Київської духовної семінарії. Проаналізовано зміни в кількості осіб, які навчалися в цьому духовно-освітньому закладі, їх загальне число. Визначено, що за рівнем матеріального забезпечення семінаристи поділялися на три категорії. Детально проаналізовано вимоги, які ставилися до учнів, що претендували на державне утримання. Проаналізовано забезпечення вихованців семінарії їжею та одягом. Із загального числа студентів, виокремлено частку найбідніших учнів та сиріт. З'ясовано, що тут також навчалися представники інших станів. Обґрунтовано, що матеріальне становище більшої частини учнів, було незадовільним. Досліджено різноманітні благодійні товариства та спеціальні стипендії, що створювалися для найнезабезпеченіших учнів. Частково проаналізовано фінансове становище Київської духовної семінарії.*

***Ключові слова:** Київська духовна семінарія, семінарія, священники, духовна освіта, церква.*

Постановка проблеми. В нематеріальній, ідеолого-духовній сфері минулого традиційних суспільств Східної Європи вагоме місце завжди належало церковним інституціям. Поліконфесійне різноманіття, духовні реалії, гостра боротьба за релігійні впливи на населення сучасної України вже роблять питання, що порушені в цій науковій публікації, достатньо актуальними.

Об'єктом цього дослідження є Київська духовна семінарія. Протягом ХVІІІ – початку ХХ ст. вона лишалася одним з найавторитетніших православних навчальних закладів на українських землях, що перебували в складі Російської імперії. Київська духовна семінарія – провідний центр виховання служителів Церкви. Навчання і виховання молодих священників, визначення їхньої ролі в суспільстві – це питання, що не лише були важливими в минулому, а й залишаються такими і в наш час.

Предметом дослідження є матеріальне становище вихованців Київської духовної семінарії. Вченим вдається прослідкувати зв'язок між забезпеченням учнів та їхньою успішністю навіть в наші дні, навіть у світських закладах освіти (а не лише в духовних). Вихованцям, які відчувають якісь матеріальні нужди, нестатки чи проблеми, значно важче сконцентруватися на здобутті освіти чи на власному самовдосконаленні. В багатьох сучасних українських школах не вистачає навчальної літератури, підручників, історичних та географічних карт, приладів до хімічних і фізичних кабінетів, комп'ютерних технологій, методичних матеріалів, місць в гуртожитку і т. п. Хронічними залишаються труднощі фінансового характеру.

Сьогодні проблемними і навіть дискусійними є питання загального безкоштовного харчування чи проїзду в громадському транспорті. Тому, актуальність обраної теми зумовлюється ще й складнощами матеріального забезпечення учнів сучасних українських закритих та напівзакритих навчально-виховних освітніх центрів.

Мета – дослідження рівня матеріального забезпечення учнів Київської духовної семінарії в другій половині XIX – на початку XX ст.

Огляд джерел і літератури. Історія Київської духовної семінарії (протягом XIX – початку XX ст.) – досліджена слабо. Змушені констатувати, що обрана тема практично нова. Загальне ґрунтовне дослідження історії КДС з 1817 по 1867 рр. провів С. Ільчишин. Вищу, середню та нижчу духовну освіту на українських землях досліджували такі вчені, як В. Борисенко, В. Бурега, С. Візер, М. Журба Л. Іванова, Т. Ковальчук, С. Мешковська, В. Перерва, В. Рожко, А. Сергієнко (А. Вініченко), Г. Степаненко, С. Федоренко, О. Федорчук, Н. Ципляк, Н. Шип та ін.

Обрана тема забезпечена хорошою джерельною базою, основна маса якої зосереджена в Центральному державному історичному архіві України м. Києва (далі – ЦДІАУ, м. Київ). Зокрема, надзвичайно вагомим є фонд № 712 «Київська духовна семінарія». Для першої половини XIX ст. основоположним по цій проблематиці є ще й фонд № 711 «Київська духовна академія».

Виклад основного матеріалу. Найперше, розглядаючи становище учнів Київської духовної семінарії (далі – КДС), потрібно визначити, якою була і як змінювалася їхня загальна кількість. Це дасть змогу сформувати більш точне уявлення про спроможності керівництва навчального закладу до утримання семінаристів.

Станом на вересень 1867 р. у КДС навчалося аж 546 учнів [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1867), спр. 137, арк. 40]. Відповідно до розрядного списку, що був складений у липні 1878 р., у 1877/1878 навчальному році тут вчилася 343 учні [КЕВ, 1878, №14]. Це підтверджує і звітна документація 1879 р. [КЕВ, 1879, № 5]. У 1882 р. у цьому навчальному закладі навчалося 431 учень. Між іншим, це було більше від штатної норми (410 осіб) на 21-го учня [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1882), спр. 65, арк. 3]. У 1899 р. загальна кількість учнів становила 509 осіб [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1899), спр. 47, арк. 86]. У 1900/1901 навчальному році тут навчалося 510 вихованців [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1901), спр. 57, арк. 28]. 1901/1902 навчальний рік КДС закінчило 559 семінаристів [КЕВ, 1902, № 16]. У 1913/1914 навчальному році в КДС знаходилося 427 учнів, але на початку цього навчального року їх було ще більше – аж 455. Влітку, перед початком 1914 1915 навчального року в семінарії всього налічувалося 466 вихованців. Тоді ж в гуртожитку проживало 426 осіб [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 4(1914), спр. 803, арк. 12].

За своїм матеріальним становищем семінаристи поділялися на три категорії: казеннокошті, напівказеннокошті та своєкошті. Від того, до якої категорії належали учні, визначався рівень їхньої підтримки з боку держави та Церкви.

Аналіз дослідженої документації дає змогу робити висновок, що матеріальне забезпечення учнів КДС протягом досліджуваного періоду залишалося стабільно важким. З огляду на це, для найбідніших семінаристів вкрай важливим був § 11 статуту духовних семінарій. В ньому йшлося про те, що сироти і діти бідних батьків, з відмінними оцінками і поведінкою, приймалися на казенне утримання в кількості,

яку визначали у відомствах Св. Синоду, відповідно до потреб кожної єпархії. Тобто значну частку витрат на утримання цих «казеннокоштных» учнів брала на себе держава (через інституції Св. Синоду).

Можемо стверджувати, що казенне забезпечення було головним стимулом до вступу і навчання в Київській та інших семінаріях українських губерній. Левова частка вступників мали на меті отримати казенне або хоча б напівказенне семінарське місце. Це документально засвідчують численні щорічні заяви семінаристів. Їх подавали навіть посеред навчального року. А, між іншим, скарги учнів на повну бідність чи багатодітність сімей, в їхніх «прошеннях» були нормою [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1869), спр. 18, арк. 284-301].

Напівказенне утримання («полуказенное» «частично казенное содержание») також було важливою допомогою вихованцям Київської духовної семінарії. Тим вихованцям, до яких його прикріплювали, надходила лише часткова (зазвичай – половинна) матеріальна допомога.

Всі інші учні у Київську духовну семінарію вступали на правах «своєкоштных», тобто зобов'язувались утримувати себе самі.

Між претендентами на казенне утримання існувала сильна конкуренція. Тому прийом учнів на нього здійснювався за певними правилами, оскільки, як нами вже неодноразово відмічалось, охочих користуватися цим утриманням була величезна кількість, а число місць було обмеженим.

Казеннокоштні вихованці Київської духовної семінарії повністю забезпечувалися цим навчальним закладом, а саме: квартирою, одягом, столом і предметами для письма і певною кількістю грошей. Таке ж саме утримання отримували стипендіати і армійські вихованці.

Вихованці, які мали право на казенне утримання через своє сирітство або бідність батьків, а також через свої успіхи і поведінку, але не були прийняті на нього через нестачу штатних казенних місць, приймалися на різноманітні благодійні оклади (зокрема, це стипендії; про них детальніше написано нижче), в кількості близько 20 осіб. Такі учні мали право користуватися від семінарії лише готовою кімнатою і столом (без одягу і предметів канцелярії). При прийомі на казенне утримання, походження (з певної єпархії) і станова приналежність учнів до уваги не бралися. При призначенні казенного утримання перевага надавалася тим учням, чия успішність і поведінка була кращою, порівняно з іншими, але якщо з якоїсь причини вільні місця залишаються вакантними, то на них приймалися ті вихованці, які визнавалися тямущими і благонадійними. Вони повинні були мати по своїх успіхах бали не нижчі від «3». На армійські оклади приймалися діти армійського духовенства після встановлення попередніх зв'язків з головним священником армії і флотів стосовно призначення для них таких окладів.

Прохання про казенне утримання подавалися на ім'я ректора семінарії. Прийом цих письмових звернень зазвичай бував двічі на навчальний рік: в другій половині серпня і в перших числах січня. До них додавалися свідоцтва від благочинних рад про сімейне і матеріальне становище вихованця, а саме чи має він батька-матір, – якщо має, то ким він є, в якому класі рахується прихід, який він (батько учня) займає, скільки батько отримує зарплатні і доходів, якою кількістю землі користується, чи не має особливих джерел самозабезпечення, який в нього склад сім'ї, і де знаходяться його діти, і на якому утриманні (якщо вони в навчальних

зкладах) і чи дійсно той вихованець потребує казенного забезпечення. Якщо ж у дитини-кандидата немає батька, вимагалось свідчення про те, чи є в нього мама, хто входить в її сім'ю, де саме вона знаходиться і на якому утриманні, якими засобами і допомогою користується вдова і чи дійсно не в стані утримувати свого сина. Якщо вихованець не має ні батька ні мами, то чи не має він якогось спадку від батьків і в чому він полягає, чи не має він найближчих родичів, які могли б йому допомогти. Ці свідчення повинні бути підписаними благочинними і членами ради. Без надання таких документів прохання про казенне утримання не приймалися.

Якщо успішність учня, якого прийняли на казенне утримання, з часом падала, тоді семінарське керівництво вживало певних заходів. Якщо вони не діяли, тоді учень позбавлявся казенного утримання в будь-який період навчального року. І в такому випадку на його місце призначався хтось інший з сиріт і дітей бідних батьків, хто відрізнявся успіхами і поведінкою. Так само казенного утримання позбавлявся казеннокоштный вихованець, що залишався в тому ж класі на повторний курс. Це правило не поширювалося лише на тих учнів, малоуспішність яких і непереведення в старший клас були викликані затяжною хворобою [КЕВ, 1879, № 31]. Право позбавляти казенного утримання було одним із найрадикальніших інструментів впливу правління семінарії на погану поведінку чи незадовільну успішність учнів.

Кількість казеннокоштных і напівказеннокоштных місць змінювалася. Найперше вона залежала від штатів, що приймалися органами Господарського управління при Св. Синоді. Також ця кількість суттєво залежала і від правління семінарії, оскільки саме воно вирішувало чи варто ділити казенні місця на напівказенні.

У 1869 р. в Київську духовну семінарію планувалося прийняти 75 казеннокоштных і 55 напівказеннокоштных вихованців [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1869), спр. 18, арк. 248-250]. Після прийому семінарського статуту 1867 р. кількість казеннокоштных місць визначалася у відомствах Св. Синоду і ця цифра залишалася порівняно ста́лою. Вона перш за все залежала від загального числа семінаристів. У 1879 р. на КДС виділялося 125 казенних місць [КЕВ, 1879, № 31]. У 1901 р. з усіх 510-и семінаристів казеннокоштных було 175 осіб, а напівказеннокоштных – 14 [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3 (1901), спр. 19, арк. 54]. З 1907 р. по 1916 р. штат стипендій складався з 140 казеннокоштных, 10 напівказенних і 20 приватних [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 4(1916), спр. 833, арк. 111].

Багато учнівських прохань про прийняття їх на казенне або хоча б на напівказенне утримання надходило до правління семінарії посеред навчального року. Зазвичай, вони супроводжувалися відмовою, що ґрунтувалася на двох причинах. По-перше, учні, що їх писали, не відрізнялися відмінними успіхами в навчанні і хорошою поведінкою, а по-друге, в той час були відсутні місця в гуртожитку [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1868), спр. 1, арк. 54-55]. На одному з засідань педагогічного зібрання правління Київської семінарії (від 21 вересня 1868 р.) розглядалися «прошення» 43-х учнів про переведення їх з напівказенного на казенне утримання, або – з своєкоштного відразу на одне з вищевказаних. Правління семінарії, визначивши кількість наявних на ті дні напів- та казеннокоштных місць, задовольнило лише 13 заяв. При цьому лише один учень переводився на повне

казенне утримання, а всі інші – на полуказенне [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1868), спр. 1, арк. 105-107].

У 1870 р. з майже 8 тис. руб., що загалом виділялися на вихованців Київської духовної семінарії, на забезпечення казеннокоштных учнів залишалося 6 931 руб. 20 коп. З них на одяг і постіль витрачалося 1796 руб. 47 коп., на їжу – 5 134 руб. 73 коп. Нашої уваги варті розрахунки економа про витрати на харчування казеннокоштных семінаристів. З річної суми, що виділялася їм на їжу, виходило, що в середньому щомісячні витрати були 513 руб. 47 коп., а щоденні (при умові, що в місяці 30 днів) – 17 руб. 11 коп. Економом проводилися й інші розрахунки, по категоріях днів. Так, в звичайний скромний день на учнів витрачалося 15 руб. 71 коп., в звичайний пісний день – 12 руб. ½ коп., в недільний скромний день – 20 руб. 32 ½ коп., а в недільний пісний день – 15 руб. 62 ½ коп. В скромні дні витрати на їжу казеннокоштных вихованців були вищими, ніж в пісні, а в недільні дні – ніж в будні. І ще, крім варіювання в раціоні кількості риби, м'яса, овочів, каш та іншого, на столи «до святкових днів додавалася лише булка». Як вказував економ в документі, з усього цього впливало, що на їжі вдавалося заощаджувати 646 руб. 38 коп. на рік. Зекономлені кошти залишалися про запас, на випадок подорожчання цін, або перерозподілялися на нові витрати на їжу [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1870), спр. 68, арк. 1-4].

Харчування казеннокоштных учнів, хоч і було безкоштовним, але – небагатим. про це свідчить такий факт з повсякдення КДС кінця XIX ст. Митрополит Іоанникій в честь свого 50-річного ювілею відправив в відсотковому купоні 150 руб. 50 коп. на покращення харчування вихованців в період між 7 і 9 листопада включно [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1899), спр. 49, арк. 165]. Акцент робився на збільшенні частки м'яса в раціоні семінаристів.

У 1894 р. 250-255 семінаристів, а також 57 слуг харчувалися в семінарії [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1895), спр. 24, арк. 116].

У 1884 р. всього на утримання казеннокоштных семінаристів та пансіонерів витрачалося 21 454 руб. 47 коп. З цієї суми на одяг і постіль виділялося 8 531 руб. 94 коп., а на харчування – вже 12 922 руб. 53 коп. [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1884), спр. 59, арк. 57-78].

В «Додаткових свідченнях до економічного звіту Київської духовної Семінарії за 1894 р.» знаходимо такі дані. Казеннокоштным учням було видано 76 драпових пальт, по 109 суконних сюртуків, брюк і жилетів, по 216 літніх піджаків, брюк і жилетів, 214 літніх і 216 зимових кашкетів («фуражок»). Сорочок з підштанниками видавалося по три прибори кожному вихованцю – всього 651 пара. А також – 660 чорних краваток; полотенець («утиральниковъ») – 548; нових чобіт – 434; 1284 носові хустинки («платки»); 1296 нитяних шкарпеток [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1895), спр. 24, арк. 116-117].

У 1899 р. казеннокоштных вихованців і стипендіатів забезпечували такими речами. Зимове пальто мали пошити 74 вихованцям, суконні костюми – 103 вихованцям. Матеріал для цього («драпъ и сукно») планувалося взяти на семінарському складі, а якщо його не вистачить, мали виписати потрібну кількість матеріалів по минулорічних цінах [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1899), спр. 49, арк. 143].

Станом на 1901 р. казеннокоштні учні КДС забезпечувалися: одним зимовим пальтом, одним сюртучним костюмом, одним літнім костюмом, двома парами нових чобіт, однією парою носок, трьома парами спідньої білизни, шістьма парами шкарпеток, шістьма парами носовичків, одним полотенцем («утиральник») і однією краваткою. При цьому, пальто розраховувалося на три роки, сюртучний костюм – на два роки, а інші речі змінювалися щорічно. Пошиття і видача пальт і сюртуків відбувалися з жовтня до половини грудня щорічно, літніх костюмів – починаючи з січня, білизни – з жовтня, а чобіт – з листопада. Учні, що жили в головному корпусі, ходили митися в баню двічі на місяць, а білизну змінювали і здавали до пральні щотижня [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1901), спр. 57, арк. 30].

В третій чверті XIX ст. кількість сиріт в кожному з класів КДС коливалася від одного до трьох десятків.

Поіменний список учнів за 1916 – 1917 навчальний рік дає змогу зробити важливі висновки. Наприклад, про те, що навіть наприкінці досліджуваного періоду керівництво Київської духовної семінарії намагалося «прив'язати» казенне і напівказенне утримання і стипендії до сиріт. Тобто рівень бідності і незабезпеченості семінаристів залишався доволі високим і наприкінці періоду, що нами досліджується. Навіть в ті останні роки існування КДС залишалася значна кількість осиротілих учнів. За нашим підрахунками, таких було відносно багато: до 10 % в кожному класі [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 4(1916), спр. 868, арк. 17].

Матеріальне становище абсолютної більшості семінаристів протягом другої половини XIX – початку XX ст. лишалося вкрай важким, навіть не зважаючи на державну підтримку (казенне і напівказенне утримання). Солідною підтримкою для них стали різного роду стипендії. Найперші з них були запроваджені в КДС ще у 60-х рр. XIX ст. і називалися «Лаврська» та «Феодосієвська».

«Лаврська» стипендія була заснована Києво-Печерською лаврою в пам'ять 4 квітня 1866 р. і вона офіційно називалася «Стипендія Його Імператорської Величності Государя Імператора Александра II». Вона надавалася дітям селян, що навчалися в КДС, а якщо таких не було, тоді – дітям бідного духовенства Київської єпархії, що відрізнялися успіхами і доброю поведінкою. Щорічно з 1870 р. по 1884 р. Києво-Печерська лавра жертвувала по 100 руб. на утримання і забезпечення свого стипендіата [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1884), спр. 59, арк. 6], [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1868), спр. 68, арк. 80-85].

«Феодосієвська стипендія» була утверджена статським радником А. О. Дзбановським. Вона надавалася круглим сиротам, що залишилися без батька і мами з сімей дяконів, а якщо таких не було, тоді – дяконським дітям, що втратили батька, але мають маму. А якщо таких сиріт не знаходилося, тоді на цю стипендію приймалися діти священиків і причетників, що лишилися без батька, але мали маму. Стипендіатів вибирали з-поміж учнів першого класу КДС, які тільки сюди вступили на початку навчального курсу і які були уродженцями Київської єпархії. Найкращий по здібностям, успіхах і поведінці вихованець (в кожній з перелічених сфер) мав переважне право на обрання. Стипендіат залишався «феодосієвським вихованцем» впродовж усього семінарського курсу (тобто протягом шести років).

Станом на жовтень 1882 р. в банку за збереження капіталу пана Дзбановського, засновника «Феодосієвської стипендії», усіх відсотків виходило 220 руб. на рік. З цієї суми вираховувалося: 90 руб. – на їжу і одяг «феодосієвського

вихованця», 18 руб. – на господарські витрати по будинку, 50 руб. – на допомогу стипендіату при його виході з семінарії. А ще 62 руб. відправлялися в запасний капітал для утворення з часом ще однієї (другої) «феодосієвської стипендії». В жовтні 1882 р. сума запасного капіталу вже становила більше 250 руб. [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1882), спр. 65, арк. 5].

Пізніше приватними особами і організаціями були започатковані й інші стипендії і фонди для матеріальної допомоги семінаристам.

У 1901 р. у КДС було 12 стипендіатів, а ще 22 особи користувалися особливим утриманням від нарахувань з інших державних відомств (зокрема військового) [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1901), спр. 19, арк. 54].

Так, на педагогічних зборах 1916 р. теж розглядалися питання, пов'язані зі стипендіями і казенним утриманням. В журналах зазначалося, що відповідно до указів Св. Синоду від 1 травня 1907 р. штат стипендій складався з 140 казеннокоштных, 10 напівказенних і 20 приватних [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 4(1916), спр. 833, арк. 111]. Тобто, за нашими підрахунками, з 1907 до 1917 р. матеріальну допомогу в якості різних стипендій щорічно отримувало близько 170 вихованців. А якщо прийняти до уваги, що загальна кількість семінаристів в ці роки становила близько 450 осіб, то можемо зробити висновок, що лише 35–40 % семінаристів були достатньо матеріально забезпеченими. Крім цього, варто відзначити, що на початку 1916 – 1917 навчального року до визначення сімейного і матеріального становища батьків деяких вихованців вільними залишалися 3 казенних стипендії, 4 напівказенних стипендії і 4 приватних. Серед приватних вільними (незайнятими) станом на 1916 р. залишалися такі: 1) імені архімандрита Арсенія (в розмірі 96 руб. 71 коп.); 2) М. Стиценко (91 руб. 38 коп.); 3) П. Тихоневича (121 руб. 91 коп.); Ф. і М. Василевських (140 руб.) [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 4(1916), спр. 833, арк. 111]. Тобто, як бачимо, відсоткове відношення забезпечених вихованців до незабезпечених могла бути й ще меншою, оскільки значна частина стипендій не була розподілена між учнями відразу.

В журналах педагогічних зборів за 31 серпня 1916 р. вказувалося, що на 1916 – 1917 навчальний рік планувалося прийняти 112 казеннокоштных, 6 напівказенних учнів і 14 осіб на приватні стипендії. За нашими підрахунками, казенні місця розподілялися таким чином, що в кожному окремому класі їх надавали близько 911 особам.

На початку 1916–1917 навчального року до найуспішніших і найсмиренніших учнів КДС були прикріплені такі стипендії: 1) імені Головинських (в розмірі 85 руб. 50 коп.); 2) Дзбановського; 3) Турчинського; 4) митрополита Флавіана (в розмірі 130 руб. 03 коп.); 5) імператора Олександра II (91 руб. 38 коп.); 6) Києво Печерської Лаври; 7) протоієрея Паторжинського (91 руб. 20 коп.); 8) Василевських; 9) імператора Миколи II (90 руб.); 10) протоієрея Мельниковського (126 руб. 03 коп.); 11) Бутовського; 12) Грушевського. Варте уваги, що стипендії Паторжинського і Василевських отримували учні Віктор Паторжинський і Валентин Василевський. Тобто вони не призначалися «випадковим» вихованцям за умовами якогось конкурсу. Також варто додати, що правління семінарії просило («ходатайствовало») митрополита про розділення 25 казенних стипендій і двох приватних – імені архієпископа Никандра і протоієрея Ф. Рябчинського. В журналі педагогічних зборів вказувалося, що якщо на це прохання буде отримано дозвіл, то ще 44 учні

отримуватимуть матеріальну допомогу. Розмір кожної з них мав би бути від 50 до 110 руб. [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 4(1916), спр. 833, арк. 105-112].

Наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. XIX ст. при духовних семінаріях Російської імперії важливу роль почали відігравати різноманітні благодійні спільноти, братства та опікунства. Публікацію на цю тему знаходимо у жовтневому номері Київських єпархіальних відомостей за 1880 р. Зокрема, в ній йшлося про суттєву користь від подібних організацій при духовних навчальних закладах і натякалося на лояльність до них представників церковної і світської влади. Ця стаття стала своєрідним сигналом до створення такої благодійної спільноти і при Київській духовній семінарії [КЕВ, 1880, № 40]. Варто відзначити що при КДА подібна благодійна організація вже існувала.

26 вересня 1884 р. при Київській духовній семінарії було засновано Петропавлівське опікунство (повна назва російською: «Петропавловское попечительство о недостаточных воспитанниках Киевской духовной семинарии») Воно створювалося з метою допомоги та матеріальної підтримки бідних семінаристів. Це, власне і стало головною причиною створення опікунства, бо ж у другій половині XIX ст. однією з найважливіших проблем Київської духовної семінарії лишалася тотальна бідність поміж її вихованців. Матеріальна підтримка бідних семінаристів могла проявлятися в безплатній видачі їм книг та навчальних посібників, в покупці для них одягу та взуття, в виділенні грошових сум для оплати за житло і т. і. Цікаво, що за умовами статуту гроші не видавалися на руки самим учням, а йшли прямо на покриття нестач і боргів.

На покриття потреб вихованців використовувалося від 500 до 1500 руб. щорічно. Допомога семінаристам була суттєвою. Ось наприклад, у 1893/1894 навчальному році було 173 випадки покриття грошових потреб учнів Київської духовної семінарії у розмірі від 2 до 15 руб., а у 1894/5 навчальному році – 248 [КЕВ, 1895, № 21]. Якщо розглядати справу загалом, то може здатися, що розміри цієї підтримки були незначними. Але, якщо дивитися на потреби кожного окремого учня, якому часто не вистачало лише копійок, щоб не залишатися голодним, фінансово винним, або розплатитися з боргами, то навіть ці дрібниці були для них дуже значущою допомогою.

В період революції 1917 р. в середовищі КДС виникають не лише різного роду політичні організації, а й об'єднання соціального спрямування. Наприклад, таким було Кооперативне товариство («Кооперативное общество»). Його метою було забезпечення семінаристів всім необхідним в побуті. За вступ в нього необхідно було платити 5 руб. 50 коп. [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 4(1917), спр. 875, арк. 16-18]. З цього можемо робити висновок, що навіть в останні роки існування КДС соціальне становище деяких семінаристів лишало бажати кращого. Тобто питання матеріального забезпечення семінаристів повністю так і не були вирішені.

Хоча завданнями Київської духовної семінарії були підготовка і освіта дітей духовенства і вони становили левову частку від числа усіх вихованців, але навчалися тут і вихідці з інших станів.

У 1881/1882 навчальному році в КДС було 407 дітей духовенства, 4 – дворян, 9 – чиновників, 5 – міщан і 4 – селян [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1882), спр. 65, арк. 5]. Тобто вихідцями з інших станів було 22 учні. Через двадцять років ситуація кардинально змінилася. У 1900/1901 н. р. в КДС вчилася вже 89 осіб інших станів: 5

дворян, 4 поліцейських урядники, 3 вчителі, 9 нижчих воєнних чинів, 10 чиновників, 23 міщани, 4 громадян, 31 селянин [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1901), спр. 57, арк. 28-29]. Як бачимо, суттєво зросла частка вихідців з непривілейованих станів (міщан і селян.).

В КДС зустрічалися і діти дворян. Але їх було й зовсім небагато. Наприклад, таким був Іразм Ізопольський. Відповідно до § 190 семінарського статуту, учні, які досягали серйозних успіхів у навчанні і поведінці, а також належали до першого розряду і отримали звання студента, переходячи на цивільну службу, зараховувалися в чин 14 класу. І. Ізопольський просив документально засвідчити своє навчання і успішність у Київській духовній семінарії, щоб досягти вищесказаного [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 3(1870), спр. 17, арк. 1-3]. Нами наведено цей приклад, бо він яскраво демонструє те, якою була причина їхнього вступу в духовні семінарії.

Звертає на себе увагу, що навіть заможні священики намагалися віддати своїх дітей на навчання до світських, а не духовних навчальних закладів. До духовних училищ і семінарій потрапляли діти з сімей псаломщиків і найбільш бідних священиків [ЦДІАУ, м. Київ, ф. 712, оп. 4(1914), спр. 757, арк. 3].

Висновки. Кількість учнів КДС протягом досліджуваного періоду коливалася в межах між 431 – 546 осіб. Інколи вона не співпадала з штатними нормами, які рекомендувалися Св. Синодом.

За своїм матеріальним становищем семінаристи поділялися на три категорії: казеннокошті, напівказеннокошті та своєкошті. Від того, до якої категорії належали учні, залежав рівень їхньої підтримки з боку держави та Церкви. Казеннокошті вихованці Київської духовної семінарії повністю забезпечувалися цим навчальним закладом, а саме: квартирою, одягом, столом і предметами для письма і певною кількістю грошей.

Існував детальний перелік вимог до претендентів на казенне утримання. В основу відбору покладено матеріальне становище сім'ї, з якої походив учень. Але особливо цікавим є те, що на прикріплення до пільг безпосередньо впливала не лише успішність, а й поведінка учня. Правління семінарії намагалося закріплювати право на казенні місця за найбільш бідними учнями та сиротами. Між претендентами на казенне утримання існувала конкуренція

Кількість казеннокоштних і напівказеннокоштних місць змінювалася залежно від обставин. Перш за все, вона визначалася у відомствах Св. Синоду, відповідно до штатів. Зазвичай кількість семінаристів, утримування яких брала на себе держава і Церква, становила близько третини від загальної кількості вихованців.

В середньому місячні витрати на їжу для одного казеннокоштного семінарста становили 17 руб. Харчування казеннокоштних учнів, хоч і було безкоштовним, але – небагатим. Воно відрізнялося у будні та святкові дні.

Казеннокоштним учням видавався комплект одягу, що включав у себе драпове пальто, зимові сюртук, брюки, жилети, а також літні піджак, брюки і жилети, літні та зимові кашкети. Ще їх забезпечували сорочками з підштаниками, чорними краватками, полотенцями, новими чоботами, носовими хустинами і нитяними шарпетками. Більшість екземплярів видавали по кілька штук.

В третій чверті XIX ст. кількість сиріт в кожному з класів КДС коливалася від одного до трьох десятків.

Вагомою підтримкою для найбідніших семінаристів стали різного роду стипендії. Найперші з них називалися «Лаврська» та «Феодосієвська». Вони були запроваджені в КДС ще у 60-х рр. XIX ст. Пізніше з'явилося ще близько десятка приватних стипендій.

Таким чином, матеріально-фінансове забезпечення учнів КДС протягом другої половини XIX ст. залишалося стабільно важким – не вистачало коштів на елементарні потреби. Щоправда, становище вихованців дещо покращилося на початку XX ст.

26 вересня 1884 р. при Київській духовній семінарії було засновано Петропавлівське опікунство. Воно створювалося з метою допомоги та матеріальної підтримки бідних семінаристів.

Тогочасне українське суспільство було поділене на стани. У КДС більше 95 % вихованців становили вихідці з духовенства. Тут також навчалися і дворяни, чиновники, міщани, селяни. Але варте уваги, що заможні священники намагалися віддати своїх дітей до світських, а не духовних навчальних закладів. В КДС, як визнавали сучасники, здебільшого навчалися найбідніші і найнезабезпеченіші діти духовенства.

Список використаних джерел та літератури

Бідун, Ю. В., 2021. Петропавлівське опікунство при Київській духовній семінарії (1884 – 1900 рр.), *Драгоманівські історичні студії: зб. наук. праць молодих істориків, Київ-Ніжин: Видавель Лисенко М. М.*, 6 (10).

Борисенко, В. Й., 1980. *Боротьба демократичних сил за народну освіту на Україні в 60 – 90-х рр. XIX ст.*, К.: Наукова думка.

Извлечение из правил о приеме бедных воспитанников Киевской духовной семинарии на казенное содержание, 1879. Киевские епархиальные ведомости (далі – КЕВ), 31 (1 авг.).

Ільчишин, С. В., 2018. *Історія Київської духовної семінарії в 1817 – 1867 роках: дис. ... канд. богослов'я*, Київ.

Киевская епархия в 1878 году (продолжение), 1879. КЕВ, 5 (29 янв.).

О благотворительных братствах, обществах и попечительствах при духовно-учебных заведениях, 1880. КЕВ, 40 (1 окт.).

Отчет Совета Петропавловскаго Попечительства о недостаточных воспитанниках Киевской духовной семинарии за 1894 – 95 учебный год, 1895. КЕВ, 21 (1 нояб.).

Разрядный список воспитанников 1, 2, 3, 4, 5, и 6 классов Киевской духовной Семинарии, составленный после годичных испытаний в заседаниях Педагогического Собрания Правления Семинарии 4, 6 и 12 июля 1902 года, 1902. КЕВ, 16 (15 авг.).

Разрядный список учеников Киевской духовной Семинарии, составленный после годичных испытаний в Общем Педагогическом Собрании Правления Семинарии 7-го июля 1877 года, 1878. КЕВ, 14 (16 июля).

Уставы православных духовных семинарий и училищ, высочайше утвержденные 22 августа 1884 года, с относящимися к ним постановлениями Святейшего Синода, 1888. Санкт-Петербург: В Синодальной типографии.

Центральний державний історичний архів України (Київ) (ЦДІАК України).

References

Bidun, Yu. V., 2021. Petropavlivske opikunstvo pry Kyivskii dukhovnii seminarii (1884 – 1900 rr.) [Peter and Paul Guardianship at the Kyiv Theological Seminary (1884 – 1900)], *Drahomanivski istorychni studii: zb. nauk. prats molodykh istorykiv*, Kyiv-Nizhyn: Vydavets Lysenko M. M., 6 (10). [in Ukrainian].

Borysenko, V. Y., 1980. *Borotba demokratychnykh syl za narodnu osvitu na Ukraini v 60 – 90-kh rr. XIX st. [The struggle of democratic forces for public education in Ukraine in the 1960s and 1990s.]*, K.: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Ilchishin, S. V., 2018. Istoriya Kiyivskoyi duhovnoyi seminariyi v 1817 – 1867 rokah: dis. ... kand. bogoslov'ya, Kiyiv. [in Russian].

Iz vlechenie iz pravil o prieme bednyh vospitannikov Kievskoj duhovnoj seminarii na kazennoe sodержanie, 1879. Kievskie eparhialnye vedomosti (dali – KEV), 31 (1 avg.). [in Russian].

Kievskaya eparhiya v 1878 godu (prodolzhenie), 1879. KEV, 5 (29 yanv.). [in Russian].

O blagotvoritelnyh bratstvah, obshestvah i popechitelstvah pri duhovno-uchebnyh zavedeniyah, 1880. KEV, 40 (1 okt.). [in Russian].

Otchet Soveta Petropavlovskago Popechitelstva o nedostatochnykh vospitannikah Kievskoj duhovnoj seminarii za 1894 – 95 uchebnyj god, 1895. KEV, 21 (1 noyab.). [in Russian].

Razryadnyj spisok uchenikov Kievskoj duhovnoj Seminarii, sostavlenyj posle godichnyh ispytaniy v Obshem Pedagogicheskom Sobranii Pravleniya Seminarii 7-go iyulya 1877 goda, 1878. KEV, 14 (16 iyulya). [in Russian].

Razryadnyj spisok vospitannikov 1, 2, 3, 4, 5, i 6 klassov Kievskoj duhovnoj Seminarii, sostavlenyj posle godichnyh ispytaniy v zasedaniyah Pedagogicheskago Sobraniya Pravleniya Seminarii 4, 6 i 12 iyulya 1902 goda, 1902. KEV, 16 (15 avg.). [in Russian].

Tsentrallyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (Kyiv) (TsDIAK Ukrainy) [Central State Historical Archive of Ukraine (Kyiv) (CSHAK of Ukraine)].

Ustavy pravoslavnyh duhovnyh seminarij i uchilish, vysochajshe utverzhdennye 22 avgusta 1884 goda, s odnosyashimisya k nim postanovleniyami Svyatejshego Sinoda, 1888. Sankt-Peterburg: V Sinodalnoj tipografii. [in Russian].

MATERIAL SUPPLY AND FEATURES OF KEEPING STUDENTS OF THE KYIV THEOLOGICAL SEMINARY (SECOND HALF OF THE XIX – BEGINNING OF THE XX CENTURY)

Yurii Bidun

Teacher,

Novosilky Academic Lyceum “Erudyt”, Kyiv

Abstract. *The scientific article deals with the peculiarities of the financial support of students of the Kyiv Theological Seminary. Changes in the number of persons who studied at this spiritual and educational institution, their total number, were analyzed. It was determined that according to the level of financial support, seminarians were divided into three categories. The requirements applied to students applying for state support were analyzed in detail. The provision of food and clothing to seminary pupils was analyzed. From the total number of students, the proportion of the poorest students and orphans is singled out. It turned out that representatives of other states also studied here. It was substantiated that the financial situation of the majority of students was unsatisfactory. Various charitable societies and special scholarships created for the most disadvantaged students were studied. The financial situation of the Kyiv Theological Seminary is partially analyzed.*

Key words: *Kyiv Theological Seminary, seminary, priests, spiritual education, church.*